

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog és Államtudományi Doktori Iskola

A derridai dekonstrukció hatása az amerikai jogelméletre

– Tézisek –

dr. Kevevári István
Doktori értekezés

Témavezető: dr. Frivaldszky János
tanszékvezető egyetemi tanár

Budapest, 2016.

I. Kutatás témája és célja

A doktori értekezésem témaválasztása sok tekintetben különlegesnek tetszik: habár Jacques Derrida filozófiája és az amerikai jog gondolkodás története is önálló kutatások tárgyát képezik a hazai szakirodalomban, e két téma találkozásának mostanáig nem szenteltek túl sok figyelmet a hazai jogbölcseleti kutatások során. Ennek oka talán az is, hogy, szinte alig jelentek meg idehaza fordításban azon publikációk és szövegek, amelyek egy ilyen kutatás elindulásához szükségesek lennének.

Kutatásom témájának megjelölése tekintetében két gondolati szálat emelnék ki: egyrészt Jacques Derrida filozófiájának jogi szempontból releváns elemeit, másrészt az amerikai jogelmélet progresszív-kritikai gondolati hagyományának képviselőit. Derrida esetében eltekintettem filozófiájának teljességre törekvő bemutatástól, az amerikai jogelmélet tekintetében pedig szigorúan kötöttem magamat ahhoz az elvhez, hogy olyan jogászokat, jogelmélettel, illetve jogfilozófiával foglalkozó gondolkodókat mutassak be, akiknél egyértelműen kimutatható a francia filozófus hatása.

A XX. század második felétől, ha pontosabban szeretnénk fogalmazni, akkor a 60-as, 70-es évektől, a modernség formalista-pozitivisták jogelméletének kritikája egyre nyilvánvalóbban jelent meg az amerikai jogelméletben. Az ún. kritikai jogi mozgalom a hagyományos modernista-formalista jogi dogmákat szerette volna átírni egy igazságosabb társadalom létrehozása érdekében. E mozgalom több szálon is kötődött a század eleji amerikai jogi realizmushoz és a kontinentális marxista-baloldali gondolkodáshoz (pl.: frankfurti iskola, Sartre hatása stb.).

A 80-as évek végére a fenti elméleti irányzatok a kifulladás jeleit mutatták, az amerikai (baloldali) jogelmélet kritikus emancipatorikus beállítódású irányzata a gender-elméletben és a derridai dekonstrukcióban találta meg a maga új eszközeit és kérdéseit. A dekonstrukció felfedezésének első jeleit a 80-as évek közepétől lehet megfigyelni, amikor több olyan tudományos cikk is megjelent, amelyekben a dekonstrukció „módszertanát” és fogalomkészletét kezdték el használni.

A dekonstrukció a 60-as évek utáni irodalomelmélet és filozófia egyik legmarkánsabb, és talán a legnagyobb „karriert befutott” irányzata, amelynek kialakulása Jacques Derrida francia filozófus nevéhez fűződik. A dekonstrukció a strukturalizmus kritikájaként jelent meg az irodalomtudományban. Filozófiai kiindulópontja a *logocentrizmus* bírálata volt, vagyis azon nézet elutasítása, miszerint a szavak mögött létezik egy érvényességet biztosító kijelentő vagy bármilyen ontológiai-metafizikai valóság. A szavaink és fogalmaink jelek, amelyek nem magukat a dolgokat jelölik, csak jelképezik azokat. A dekonstrukcióban tehát a dolgok és az

őket jelölő szavak örökösen „*elcsúszásban*” – Derrida megfogalmazásában „*elkülönözésben*” [*différance*] – vannak.

A dekonstruktív aktivitás az irodalmi és filozófiai szövegek olyan olvasási gyakorlata, amelynek célja az, hogy a szövegben meglévő fogalmi párok és dichotomikus oppozíciók kapcsolatát megbontsa. Az irodalmi és filozófiai szövegekben meglévő fogalmi struktúrákban erőszakos hierarchiát látnak a dekonstruktivisták. A dekonstruktív olvasat arra irányul, hogy rámutasson arra, hogy e fogalmi párok kapcsolata sokkal problematikusabb, sőt homályosabb, mint ahogy az elsőre látszik. A cél nem az, hogy a korábbi hierarchiát megfordítsuk, hanem az, hogy e fogalmi párok kapcsolatát újraértelmezzük.

A dekonstrukció módszer, illetve „technikai” jellegét Derrida és követői mindvégig tagadták, de ahogy azt Jack Balkin is bemutatta, hogy mégis vannak ennek a dekonstruktív-olvasásnak olyan mesterfogásai, amelyek elsajátíthatók. Derrida úgy fogalmazott, hogy a dekonstrukció nem módszer, nem meta-tudomány, hanem egy olyan jelenség, amely „minden diszciplínán áthalad”. Ez az univerzális „mindenen áthaladás” lett a dekonstrukció sikerének kulcsa. Az irodalomtudomány és a filozófia meghódítása után a XX. század második felére a társadalomtudományokban és más diszciplínákban is megjelent a dekonstrukció, így a jogi gondolkodásban is.

A dekonstrukció, a jogtudomány és az etika közös története a 80-as évek előzményei után a Drucilla Cornell által szervezett 1989-es *The Deconstruction and the Possibility of Justice* című konferenciával kezdődött. Ezen kívül még két, a jogi dekonstrukciót középpontba állító, konferenciát tartottak, mindegyiket a Benjamin N. Cardozo School of Law-ban.

Az első konferencia nyitófelfozólalásaként hangzott el Jacques Derrida *The Force of Law: The Mystical Foundation of Authority* című előadása, amely a jogi dekonstrukció alapszövegévé vált. Ebben hangzott el a szállóigévé vált „*a dekonstrukció maga az igazságosság*” kijelentése. Emmanuel Lévinas etikáját segítségül hívva a dekonstrukció itt már komoly etikai mellékszöngét kapott, a mindenkori igazságosság szolgálatában a jog fogalmi merevségével szemben.

II. A kutatás módszere

A kutatásom egyik legnagyobb nehézségét az jelentette, hogy hogyan lehet ezt a rendkívül nagy és sokrétű anyagot kezelhetővé és átláthatóvá tenni. A vizsgálódásaim kezdetén – némileg naivan – abból a premisszából indultam ki, hogy van egy dekonstruktivista jogi iskola, amelynek meghatározott formai jegyei, elkülöníthető politikai irányai és ilyenként elismert jeles képviselői vannak. Azonban minél mélyebbre ástam magam az irodalomban,

egyfelől azt kellett látnom, hogy a dekonstrukciót és magát Derrida és a dekonstrukció habár számtalanszor említésre kerül az amerikai szakirodalomban, ezek az említések felületesek mind az elemzés mélységét, mind a derridai gondolatok ismeretét tekintve. A *Derrida and Legal Philosophy* című kötet előszava is tovább erősítette azt a gyanúmat, hogy amit én kezdetben „derridai dekonstrukció hatása az amerikai jogelméletre” néven jelöltem meg, valójában egy elvétett, félreértett, rejtett recepció volt, amely nem hozott létre valódi iskolát. A dekonstrukció tulajdonképpen még a francia filozófus legértőbb amerikai kutatói között is csupán egy téma volt a sok közül.

Mindezen meglátások konzekvenciáit levonva döntöttem a szerzőközpontú megközelítés mellett. Azonban nem mondtam le bizonyos problémaközpontú elemzésről sem, így a különböző szerzőknél a dekonstrukció és a jog találkozásának eltérő, differens – tematikusan elkülöníteni igyekezett – problémáit vettem górcső alá.

A disszertációmon alapvetően két probléma vonul végig: az egyik a derridai „jel és írás” -kritika hatása a jogértelmezésre, a másik (és ez kapta a nagyobb hangsúlyt) a derridai igazságosság problémája. Ennek megfelelően e szerzőket elemzem doktori munkámban: Drucilla Cornell, Jack Balkin és Michel Rosenfeld, valamint (némileg „kilógva a sorból”) Peter Goodrich.

A kutatásom során igyekeztem szigorúan a jogelmélet területén belül maradni (már amennyire szigorúan meg lehet vonni e diszciplína határait), így nem foglalkoztam a dekonstrukció amerikai recepciójának irodalomtudományi oldalával, s nem foglalkoztam részletesen Derrida politikai filozófiát és etikát érintő gondolataival, s ez irányú munkásságával. Habár adná magát a dolog, de nem foglalkoztam az amerikai *law and literature* hatalmasra duzzadt irodalmával sem, mivel úgy gondolom, hogy Derrida nem mint irodalmár hatott az amerikai jogi gondolkodásra, hanem mint posztmodern filozófus. Kétségtelenül a 80-as évektől induló „French Theory” tanszékek és kutatócsoportok jelentős kontinentális (ebben az esetben francia) filozófiai importot képeztek, de az amerikai mainstream gondolkodásban ez mégiscsak közvetett módon csapódott le. Mivel Michel Foucault nem képezi a disszertációm szorosán vett tárgyát, nem szándékoztam róla behatóan írni, azonban meg kell jegyeznem, hogy Derrida és Foucault munkásságában találhatóak átfedések, emellett napjaink amerikai jogi és politikai gondolkodása sokat köszönhet Foucault-nak, és ez a hatás akár egy önálló nagyobb kutatás tárgyát is képezhetné.

Álláspontom szerint a francia filozófus *Force of Law: The Mystical Foundation of Authority* című előadása komplex módon mutatja be azon gondolatait, amelyek relevánsak jogelméleti

szempontból, az életmű későbbi írásait pedig inkább egy politikai-filozófiai kutatás tárgyának tekintem.

A szerzőközpontúság maga után vonta azt, hogy nem törekedtem a teljesség igényére, sem Jacques Derrida, sem az amerikai szakirodalom bemutatása során. A cél az volt, hogy egyrészt áttekintő jelleggel bemutassam Derrida filozófiájának fő vonalait, különös tekintettel annak jogelméleti konzekvenciáira, másrészt ebből az elméleti kiindulásból „félszemmel” a francia filozófusra figyelve bemutatni azt, hogy a derridai gondolatok és témák hogyan jelentek meg e szerzőknél. Úgy gondolom, nem maradhatok adós annak a magyarázatával, hogy miért éppen ezt a négy szerzőt emelem ki a disszertációmban.

Drucilla Cornell¹ az a gondolkodó, aki a két a kutatásom szempontjából releváns témát (igazságosság és jogértelmezés) a legkomplexebben tárgyalja, és akinek elmélete a legközelebb esik a derridai elképzelésekhez. Cornell *The Philosophy of the Limit* című könyve mostanáig a legteljesebb és talán a legfontosabb lépést jelentette a dekonstrukció komplex jogelméletté alakításában.

Michel Rosenfeld² *Just Interpretations* című könyvének elején jelzi, hogy nagy hatással voltak rá Derrida gondolatai, és azért tartottam értékesnek munkásságát és e művét, mert Rosenfeld nem csupán beszél arról, hogy milyen távlatokat nyit meg a dekonstrukció az igazságosság és a jogértelmezés tekintetében, hanem egy nagyon fontos gyakorlati témára hegyezi ezt ki: a pluralizmus és a jogi interpretáció feszültségére. Rosenfeld összehasonlító alkotmányjogásként a derridai gondolatokat az amerikai és a kontinentális jogi gondolkodás eredményeinek felhasználásával (és kritikai elemzésével) alkotta meg az „átfogó pluralizmus” elméletét, amely úgy viseli magán Derrida kézjegyét, hogy közben sosem beszél igazán arról, hogy itt voltaképpen dekonstrukcióról van szó.

Jack Balkin³ munkásságának bemutatása megkerülhetetlen, ha az amerikai jogi dekonstrukcióról beszélünk, hiszen ez az, amely a legtöbb kérdést felveti nem csak a jogi dekonstrukcióra, hanem magára a dekonstrukcióra vonatkozóan is. Nézetem szerint azért emblematikusak Balkin írásai, mert ő volt az, aki – a Derrida és más dekonstruktivista háttérű

¹ Drucilla Cornell amerikai feminista jogász, jelenleg az USA-ban Rutgers University-n, Dél-Afrikában University of Pretoriában oktat, és vendégprofesszor a londoni Birkbeck College-ban. Akadémiai karrierje előtt szakszervezeti jogásként dolgozott. Kutatásai a feminista politikai filozófiához köthetők.

² Michel Rosenfeld amerikai alkotmányjogász, jelenleg a Cardozo School of Law-n tart emberi jogi kurzust. Vendégprofesszor volt több egyetemen, többek között Magyarországon, a CEU-n tart rendszeresen előadások. 1999–2004-ig az International Association of Constitutional Law igazgatója, 2001–2014-ig az International Journal of Constitutional Law főszerkesztője volt. 2004-ben a Francia Köztársaság becsületrendjében részesült. Fő kutatási területe az alkotmányjoghoz és az összehasonlító alkotmányjoghoz köthető.

³ Jack Balkin amerikai alkotmányjogász, jelenleg a Yale professzora. A Yale Information Society Project alapítója és igazgatója, a The Atlantic rendszeres publicistája. Kutatásai a telekommunikáció, az internet- és információtechnológia jogra és társadalomra gyakorolt hatását érintik.

gondolkodók kifejezett cáfolata ellenére – megpróbált a dekonstrukcióból jogi módszert faragni. Ez a kísérlet ellentmondásoktól terhelt, és ahogy a disszertáció későbbi fejezetéből kiderül, Balkin végül a saját dekonstruktivista álláspontjából engedni kényszerült.

A fenti három szerzőnél a dekonstruktivista jogértelmezés és az igazságosság problémájának különböző megközelítéseit kívántam bemutatni.

Az utolsónak említett szerző Peter Goodrich,⁴ aki több szempontból is „kilóg a sorból”, mindazonáltal példaértékűnek tekintem gondolatait, és aktuálisnak vélem a problémafelvetéseit. Habár Goodrich angol, de hosszú évek óta Amerikában él és oktat a Cardozo School of Law-n, és immáron sokkal inkább kötődik az amerikai jogi gondolkodáshoz, mint az angolhoz (habár vannak olyan írásai, amelyek egyértelműen az angol jogi gondolkodás történetével foglalkoznak). Goodrich azért került tehát be a disszertációban tárgyalt szerzők közé, mert az utolsók közé tartozik a Critical Legal Studies nagy generációjából, és az ő tevékenysége arra példa, hogy a derridai jel-kritika milyen irányba viheti el a jogi kutatást, amely ebben az esetben a jog és a jog vizuális kultúrája – s napjaink multimédiás tartalmakkal terhelt világa – kölcsönhatásának vizsgálatát jelenti. Goodrich az egyedüli szerző, aki a Derrida számára fontos igazságosság kérdésével nem foglalkozik közvetlenül, de talán pontosan ezért lehet érdekes a számunkra.

III. A kutatás eredményeinek összefoglalása, tézisek

A disszertációm Jacques Derridával foglalkozó fejezeteinek főbb állításait a következőképpen foglalnám össze:

1. Jacques Derrida követve a Nietzsche utáni filozófiai hagyományt, egy hangsúlyosan anti-esszencialista filozófusnak tekinthető, aki a nyugati filozófiában meglévő „*logocentrikus gondolkodásmódot*” kritizálta. A dekonstrukció fogalma kapcsán hangsúlyoztam, hogy maga a szó már csak a későbbi Derrida-recepciók kapcsán tűnt központinak, az eredeti szándék szerint ez csupán egy volt a francia filozófus nyelvi leleményei közül.

2. Jacques Derrida legfontosabb jogelmélethez köthető munkája a *The Force of Law: The Mystical Foundation of Authority* című előadása. A francia filozófus a jogot és az erőszakot szorosán összekapcsolja, és a jogot az igazsággal állítja szembe. Ennek nézete szerint az az alapja, hogy a jog mindig is egy erőhatalom, egy jogot megelőző erőszak terméke volt, amely textuális formát önt. A jog szöveghez kötöttsége és a pusztá erőszakra épülő „jog mint igazságosság” szemben áll a lévinasi gyökereket mutató derridai igazságossággal.

⁴ Peter Goodrich angol jogbölcész, jelenleg a Cardozo School of Law-n oktat. Kutatásai a jogot, az irodalmat és a szemiotikát érintik.

3. A jognak az erőszakkal való összekapcsolása Derridát a jogi pozitívizmus hagyományához köti (amelynek prominens képviselői a jogi kényszert a középpontba állítják, sokszor az erőszaktól el nem választva azt)⁵, de sajátos, hogy mindeközben a francia filozófus egyértelmű kritikákat fogalmaz meg egy olyan jogképpel szemben, amit én a „modern jogi gondolkodással” azonosítok, s amelynek fő megjelenési formája a jogi pozitívizmus. Azonban fontos megjegyeznünk, hogy amikor Derrida a jogról vagy törvényről beszél, akkor megközelítési módja egyáltalán nem jogias. A jog Derrida elméletében egy mesterséges konstrukció, amelynek létrejötte és létezése az erőszakhoz kötődik, az erőszak nélkül nincs értelme jogról beszélni. Amikor Derridát a jogi pozitívizmus hagyományához sorolom, akkor nem egy kiérlelt jogi pozitívista elméletről van szó; sokkal inkább egy „vulgár törvénypozitívista” megközelítésről, amely a jogot a hatalom, pontosabban a hatalom vezérelte erőszak eszközének vagy manifesztációjának gondolja, és nem egy az emberi természethez igazodó értékes társadalmi valóságnak, amely az emberi viszonyok és a dolog természetéből ered.

4. A „*dekonstrukció maga az igazságosság*” kijelentés elemzésekor azt vizsgáltam meg, hogy mit is jelent az igazságosság, amely lehetővé teszi a jog kritikáját és dekonstrukcióját. Derrida három aporiáját elemezve azt a megállapítást tettem, hogy az igazságosság a francia filozófusnál nem egy merev normatív keretként működik, sőt az igazságosság, a Másikhoz (személyhez) fűződő etikai viszonyt követeli meg. Ez maga után vonja, hogy mindig az egyedi helyzet igazságosságát kell követni, amely nem járhat a jogszabályok mechanikus alkalmazásával. Derrida igazságosság-koncepcióját Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájában* írott gondolataival ütköztetve azt állapítottam meg, hogy amit a francia filozófus keres az „*igazságosság*” kifejezés alatt, az valójában *méltányosságként* ragadható meg.

5. Jacques Derrida jogról alkotott gondolatainak körbejárását követően azt vizsgáltam meg, hogy milyen szellemi környezetbe érkeztek meg Derrida gondolatai. Ahogy arra Derrida is rámutatott a *Force of Law*-ban, az amerikai *critical legal studies* (kritikai jogi mozgalmak) és a dekonstrukció találkozása nem volt váratlan, de a kettő azonosítása elhamarkodott következtetés lenne. A langdelli liberális jogi hagyomány meghaladása már a XX. század eleji amerikai jogi realistáknál is megjelent, de igazi, átfogó – és hatásaiban úgy tűnik, hogy maradandó – irányzattá a XX. század második felében fellépő kritikai jogi mozgalmak formájában vált. E mozgalmakat főleg marxista gyökerű jogászokból és aktivistákból álló

⁵ FRIVALDSZKY (2013) i.m. 20–35. illetve 111–129. o.

szűk, de annál aktívabb akadémiai kör alkotta, amelyek első generációjába olyan jogászok tartoztak, mint Roberto Mangabeira Unger, Duncan Kennedy vagy Alan Hunt. A CLS a 80-as évek második felében a kifulladás jeleit mutatta, amikor a kritikai jogi gondolkodás egy újabb második generációja lépett fel. Kutatásom szempontjából az ő munkásságuk annyiban releváns, hogy e szerzők írásaiban jelenik meg először explicit módon a Jacques Derridára és a dekonstrukcióra való utalás.

6. A 80-as évek jogi gondolkodásából négy szerzőt emeltem ki (Gerald E. Frug, Gary Peller, Clare Dalton és Jack Balkin munkásságát), akik a saját kutatásuk során alkalmazták a dekonstrukciót és Derrida gondolatait. Megállapításom szerint e szerzők mindegyike másképpen közelítette meg a dekonstrukciót, ezért nem lehet tulajdonképpen közös vonásokat tetten érni. Azonban lényeges, hogy e négy szerző közül Jack Balkin emelkedik ki, aki egyértelműen a dekonstrukció mint jogi módszer mellett foglalt állást.

7. A kutatásom során az előzetes várakozásaimhoz képest azt tapasztalhattam, hogy hiába jelenik meg tömegesen a „dekonstrukció” szó vagy „Derrida” neve a 90-es évek amerikai jogi publikációiban ezek a hivatkozások felületesek, az érvelés tekintetében pedig inkább járulékosnak, formálisnak látszottak. Peter Goodrich és Pierre Schlag munkáira építve azt a megállapítást kellett tennem, hogy Amerikában valójában nem történt meg Derrida filozófiájának recepciója. Ami történt, az egy lopva, ki nem mondva lezajlott recepció volt, ahol sokszor nem is vállalták fel a derridai hatást. Ennek oka az volt, hogy a mainstream akadémiai körök Derridát és a többi posztmodern kontinentális (többnyire francia) filozófust gyanús nihilista gondolkodóknak vélték, akikkel egy komoly jogász nem foglalkozik. Ráadásul a derridai dekonstrukció eredeti formájában lassú olvasást és a többrétegű szöveg elméletét jelentette, amellyel nem tudott mit kezdeni a „hogyan tudnám a bírói döntést befolyásolni az ügyfelem javára?” kérdés körül forgó pragmatikus amerikai jogi gondolkodás. Így történhetett meg, hogy a 90-es évek fellángolása után a dekonstrukció körüli pezsgés elhalkult, és egyedül a „dekonstrukció” mint kifejezés maradt meg, de az eredeti filozófiai kontextustól eloldva.

8. Pontosan a fent említett pragmatikusság miatt, az amerikai dekonstrukció egyik fő képviselője Jack Balkin lett, aki a dekonstrukció jogi módszerként való alkalmazását javasolta. Ezzel ugyan, habár a mainstream akadémiai körökben elismert lett, de a Derridát követő amerikai jogászok ellenérzéseit is kiváltotta. Ennek az az oka, hogy maga Derrida is tiltakozott az ellen, hogy a dekonstrukciót valamiféle formulaként, merő módszerként értelmezzék. A dekonstrukció ereje (a propagálói szerint) éppen abban rejlik, hogy nem módszer, nem lezárja a jogról szóló diskurzust, hanem megnyitja, problematizálja a status

quot, hogy jobb, új értelmezések legyenek. Az igazságosság (ahogy azt Derridánál látjuk) nem egy rögzített pont, hanem egy soha el nem érhető elv; az igazságosság voltaképpen egy erőszakmentes társadalom iránti vágy.

Az általam bemutatott négy amerikai szerzőnél (bár az egyikük angol, de a munkássága immáron jobbra az Államokhoz köti őt is) két témát állítottam a középpontba, amelyek úgy érzem, hogy fontosabb kérdéseket vetnek fel: a derridai igazságosság-koncepció továbbgondolása, illetve a derridai jel-kritika megfontolásainak alkalmazása a jogra.

9. Michel Rosenfeld az igazságos jogértelmezés lehetőségeit keresi a dekonstrukció felhasználásával. A célja az, hogy egy olyan értelmezés-elméletet hozzon létre, amely összeegyeztethető a pluralista társadalmakban megtalálható versengő érték-koncepciókkal. Rosenfeld egyértelműen a *Force of Law*-ban megjelenő (Lévinasszal rokonítható) Én-Másik viszonyra építi fel a különböző értékek szembenállásának pozícióját. Álláspontja szerint a jogértelmezés feladata az, hogy a jogi szövegek olyan értelmezését adja, amely az ütköző érdekek és értékek harmóniájára törekszik.

10. Rosenfeld értelmezési elméletének kulcsszava az „*átfogó pluralizmus*” (*comprehensive pluralism*), amelynek célja két csapda kikerülése: az értékek monizmusának és az értékrelativizmusának. Az átfogó pluralizmus nem azonos a módszertani pluralizmussal, a korlátozott pluralizmussal, s ezen túl nem tekinthető mechanikusan alkalmazható módszerként sem (ebben párhuzamba állítható a dekonstrukció fogalmával, ahogy azt Derrida értelmezi). Az átfogó pluralizmus célja az, hogy a társadalomban meglévő érték-hierarchiákat megbontsa, majd az így létrehozott diszkurzív térben ezeket kibékítse. Az átfogó pluralizmus végeredményben a társadalomban meglévő erőszakot és igazságtalanságot csökkenti azáltal, hogy az osztársadalmi szinten értelmezett „Jó” fogalma alá igyekszik olyan értékeket belevonni, amelyek az átfogó pluralizmus működése előtt a perifériára szorultak.

Rosenfeld megkülönbözteti az első rendbe és a második rendbe tartozó értékeket. Az előbbieket a társadalomban meglévő partikuláris értékek, az utóbbiak pedig az átfogó pluralizmus sajátos értékei, ezek: az autonómia, a méltóság, a kölcsönösség, az empátia és a sokféleség. Rosenfeld felhívja a figyelmet arra, hogy az általa felvázolt elmélet alapján nincsen egyetlen helyes útja a versengő értékek közötti ütközések összebékítésének, de nagyon fontos célkitűzés, hogy a végeredmény összességében egy igazságosabb társadalmat hozzon létre, amelyben a különböző nézeteket valló személyek nem lesznek erőszaknak kitéve.

11. Rosenfeld elmélete azonban egy ponton nehézségekbe ütközik: a nehéz esetekben (mint a meg nem született személy, azaz a méhmagzat élethez való joga kapcsán) Rosenfeld elismeri, hogy elmélete falakba ütközik, és ilyen kérdésekben nem tud egyértelmű választ adni. Nézetei szerint a vallásos vagy ontológiai érvek – amelyek a klasszikus jogfilozófiában evidenciaként a jogi valóság megragadásaként jelentek meg – nem képezhetik egy társadalom közösen osztott nézetrendszerének alapját, véleménye szerint ugyanis ezeknek az érveknek meg kell hátrálniuk az átfogó pluralizmussal és annak céljaival szemben. Ezzel Rosenfeld a jog nagy erkölcsi kérdéseinek megválaszolását és a legalapvetőbb erkölcsi konnotációjú fogalmak meghatározását kivonja a jogtudomány kompetenciájából, és helyette – az ő megközelítésmódjából következően – mindezekre választ a politika és annak hatalmi logikája ad majd.

12. Drucilla Cornell egy igen összetett filozófiai keretrendszerben helyezte el a derridai dekonstrukció jogra vonatkozó megfontolásait. Cornell három szerző elméletére épít: Hegelnek a jogi személyiségre és kölcsönös szimmetriára vonatkozó elméletére, Emmanuel Lévinas Másikra irányuló kapcsolati etikájára és Robert Cover nomosz-elméletére. E komplex filozófiai rendszer lehetővé tette Cornell számára, hogy alkotó módon gondolja tovább Derrida igazságosság-konceptiójának jogra és a jogértelmezésre vonatkozó elméletét. Cornell célja az, hogy a jogi pozitivista elméletek jegyében a szöveg jelenben történő (de múltban létrehozott) jogi jelentésének vizsgálata helyett (amelyekben egy igen erős konszenzusra való orientáltság érhető tetten) egy jövőre nyitott, alkotó jellegű jogértelmezés-elmélettel álljon elő. Ez az elmélet, habár sok közös vonást mutat a derridai filozófia meglátásaival, mégis annyira egyedi, hogy saját névvel látta el: ez a „*határ filozófiája*”.

13. A határ filozófiája alapján a jogász alapvetően a jövőt képviseli, minthogy a jogértelmezés nem a jelenben meglévő jelentések rekonstrukciójára irányul, hanem a jelenben meglévő fogalmi apparátust felhasználva az a cél, hogy egy jobb társadalmat hozzunk létre. Cornell a jogértelmezést orientáló *Jó (Good)* fogalmát elhatárolja a pozitivista nézetektől (amelyek a Jót azonosítják a jogi rendelkezésekből kiolvasható előírásokkal), de az irracionalista-nihilista nézetektől is (amelyek pedig a Jót abszolút hiányként írják le). A határ filozófiájában a Jó egy *ontológiai zavar (ontological disruption)*, amely mindig újra kinyitja a „mi van?” kérdést. A Jó fogalma lényegében arra ad lehetőséget, hogy mindig szigorú, kritikai szemszögből vizsgáljuk a jog előírásait, örökké rákérdezve azok helyességére, és ha zavart érzünk, akkor a jogértelmezés segítségével a textuális formában megjelenő jog értelmét alakítsuk. Maga Cornell a saját elméletének tanulságát abban foglalta össze, hogy a bírói jogértelmezés

szükségszerűen maga után vonja a felfedezés és a feltalálás mozzanatát. A bíró szerepének „megváltó” jellegéből adódóan egyértelművé válik, hogy Cornell számára az aktivista jellegű bírói szerepfelfogás nem anomália, hanem egy helyes és támogatandó elképzelés. A végkövetkeztetésem az – és ez egybevág Jacques De Ville álláspontjával –, hogy a határ filozófiája sok tekintetben kívül helyezkedik a jogelmélet határterületén, és valójában egyfajta politikai cselekvési programjaként fogható fel.

14. Jack Balkin munkássága – a maga ellentmondásosságaival – jelenti a dekonstrukció amerikai jogelméletben való alkalmazásának legfőbb megjelenítését. Azonban Balkin elméletének alakulásában érezhetők olyan hangsúlyeltolódások, amelyek alapján annak állítását is meg lehet kockáztatni, hogy valójában Balkin munkásságának két korszaka van: egy első, amikor a derridai fogalmak és filozófia egy az egyben történő jogelméleti adaptációjára tett kísérletet, és egy második „szakasz” (amely lényegében a *Transcendental Deconstruction, Transcendental Justice* című tanulmányban ölt estet), amelyben a derridai igazságosság-elmélet kerül a középpontjába. Ekkor már élesen szembe ment a dekonstrukció közkeletűen osztott nézeteivel.

15. Jack Balkin első dekonstrukcióról szóló írásaiban egyértelműen amellett tette le a voksát, hogy a dekonstruktivista technikák jogi adaptációja lehetővé tenné a meglévő jogrendszer ideológiai szempontú kritikáját. Ennek örvén a derridai dekonstrukcióban megjelenő *dichotomikus fogalmi párok megfordítása*, a *différance* valamint az *iterabilitás* fogalmi kerütek a középpontba. A Balkin által alkalmazott *nested oppositions (egymásba hajló ellentétek)* és az *ideological drift (ideológiai sodrás)* fogalmi egyértelműen a Derrida által korábban említett koncepciók továbbgondolásai, de inkább tekinthetőek a francia filozófus eredeti elképzeléseinek nem túl eredeti (mintegy „szolgai”) kopírozásának.

Amiben már számunkra is érdekes és eredeti Balkin jogelmélete, az annak felismerése, hogy a dekonstrukció önmagában nem lehet meg egy alany nélkül: sokkal fontosabb kérdés ugyanis az, hogy a dekonstruktor a fenti fogalmi apparátussal a jog és a jogi rendszer mely ideológiai alapjait kérdőjelezi meg, azaz mit dekonstruál?

Pierre Schlag kritikával illette Balkin eme elméletét, mert szerinte ezzel az amerikai alkotmányjogász a dekonstrukció eredeti szövegközpontú elméletének radikalitását egy módszertani individualista – és Schlag szerint inkább sartré-i – elméletté redukálja, amellyel a dekonstrukció fő erejét veszti el.

16. Balkin dekonstrukcióról szóló utolsó nagyobb tanulmányában már az igazságosság fogalmát tárgyalja, és meglepő módon nem a *Force of Law* vagy Lévinas képezi az elemzés

fókuszát, hanem Derrida két írása, amelyek Paul de Man, a második világháború alatt írott cikkei körül fellángolt polémia során keletkeztek. Balkin azt kutatta, hogy mit is jelentett az igazságosság fogalma valójában a derridai elképzelések szerint. Ez alapján az alábbi hat értelemben tárgyalhatjuk az igazságosság problematikáját: 1. az igazságosság (mint jog) alanyai tekintetében, 2. a határtalan felelősség, 3. a Másik nyelvén beszélés, 4. minden helyzet egyediségének vonatkozásában, 5. továbbá a tekintetben, hogy meg kell érteni a Másik szempontjait, s végül 6. a dekonstrukció mint anti-totalitárius értelmezés vonatkozásában. E kérdéskörök tárgyalása során Balkin jócskán „csiszol” az eredeti derridai elképzeléseken, és annak ad hangot, hogy a dekonstrukció eredeti anti-humanista nyelvezetével szemben az egyszerű cselekvőre kellene újra koncentrálni az elemzésben.

17. A transzcendentális dekonstrukció arra az elvre épül, hogy az igazságosság létezik, csak meghatározhatatlan. A dekonstrukció egy „*normatív szakadék*” [*normative chasm*], amely a jelenben meglévő társadalmi viszonyok és az ideális (igazságos) társadalmi viszonyok eszménye között tátong. Összhangban az eredeti derridai elképzelésekkel Balkin is azt mondja, hogy a jelenben semmit sem lehet problémátlanul igazságosnak nevezni, de ez nem jelenti azt, hogy az értékek ne léteznének (Balkin szerint az értékek belső hajtóerőként, vágyként jelennek meg az emberben). Az amerikai alkotmányjogász szerint csupán arra rámutatni, hogy a tényleges viszonyok és az ideálok között elcsúszás van, önmagában nem elég, mert a kettő közötti szakadékra vonatkozó állítások ugyanúgy dekonstruálhatóak. Balkin három megoldási javaslatot vázol fel a dekonstrukció és a jog problémájára: az első az, ha feltételezünk egy transzcendentális szubjektumot, aki képes minden jelentést megérteni, és képes az egész világot átfogni (ez lenne a hegeli megoldás). Második megoldás a szemantikai materializmus: ebben az értelmezésben a jelek fizikai nyomok, amelyek létének feltételezéséhez nem kell feltételeznünk egy szubjektumot, aki olvassa őket, hiszen a nélkül is léteznek (ez a megoldás felbukkan a Derrida-korpuszban). A harmadik megoldás a szubjektum, az ember rehabilitálása lenne, aki nem csak a kultúrájának terméke, hanem egyben annak alkotója is.

18. A Goodrichről szóló fejezetben bővebben tárgyaltam a derridai logocentrizmus- és íráskritikát, amelyből továbbszöttem a goodrichi érvelést, a jogi textualitás Grammatológia alapú elemzését. Az angol jogbölcész szerint a jogtudomány mind a mai napig a nyugati filozófia logocentrikus elképzeléseinek foglya, amely egy sor metafizikai előfeltételezésre épül. Rámutat arra, hogy a jog törvénykönyvre épülő érvelési módja egy nagyon fontos elemet kirekeszt annak vizsgálatából: a vizualitást. A jog társadalmi bevésődésének (inszkripciójának)

három korszakát különbözteti meg: a logos-, a graphos- és a videószféráét. A beszéd, az írás és a videó (kép) egymást követő rezsimjei határozzák meg a jog társadalmi jelenlétét, és annak tekintélyét. Goodrich szerint a derridai filozófia legfontosabb fogalma nem a dekonstrukció, hanem a grammatológia és a jelek társadalmi bevéődésének vizsgálata lehet az, amely közelebb vihet minket a jog jobb megértéséhez. A grammatológia könyvkultúrájának, és az ehhez kapcsolódó lineáris, szövegközpontú gondolkodásmódnak a vizsgálata egy olyan megközelítési mód, amely a hagyományos nyelvi gondolkodás kritikáját hozhatja el.

Goodrich a törvénykönyvben a jogi érvelés tekintélyt adó elemét látja (ebben a tekintetben nagyon erősen támaszkodik Foucault diskurzus-elméletére), s szerinte a törvénykönyv kezdetben inkább az uralkodó (törvényalkotó) jelenlétére való rámutatás funkcióját hordozta, és célja a jogi érvelés autoritásának vizuális alátámasztása volt. A törvénykönyv a jelen nem lévő törvényalkotó jele volt, a tekintélye abból eredt, ami nem lehet jelen.

19. Goodrich szerint az írás fent vázolt három korszaka a hatalom körforgásának (disszeminációjának) története. A jogról alkotott elképzelést alapvetően megváltoztatja az, hogy milyen közegben van reprezentálva és, hogy mennyire hozzáférhető a társadalom tagjai számára. A könyvnyomtatás előtti kor kézzel másolt kódexeinek korában a jogtudomány érthetően lehetett kevesek által behatóan ismert „ezoterikus” tudomány. A könyvnyomtatás nem csupán megnyitotta a jog tanulmányozását más társadalmi rétegek számára, de a könyv lineáris modellje azt a kérdést is felvetette, hogy eme – ekkor még jobbára – epizodikusan megjelenő szövegek mögött nincs-e valami központi gondolat, egy rendszer? A napjainkban a jog társadalmi inskripciója elsősorban a képekre épül, és ez alapjaiban változtatja meg a jog társadalmi jelenlétét, még akkor is, ha a jogászok még mindig jobban ragaszkodnak a törvénykönyvekhez. Napjaink képi kultúrája nem csupán a jogászok kizárólagos uralmát szünteti meg egy-egy jogi kérdés értelmezésekor (azaz a jog értékelésekor), hanem a joghoz való hozzáállásunkat is megváltoztatja.

20. Goodrich két problémát emel ki, amelyeket én röviden elemzek a disszertációmban: a jog és a színház viszonyát és a jogban rejtetten tovább élő vizuális narratívákat. Goodrich szerint a képek, a jog által önkéntelenül használt vizuális elemek segítenek leleplezni a jog anomáliáit, sőt a jogot is jobban megérthetjük általuk. Azonban álláspontom szerint a goodrichi elmélet nem számol azzal, hogy a képiség csak látszólag egyértelműbb a befogadás szempontjából: valójában a képek és a vizuális narratívák legalább annyira kontextus függőek, mint a szövegek, és rendelkezhetnek az alkotói szándékot meghaladó üzenetekkel, amelyek szintén dekonstruálhatóak. Valójában értelmezési szempontból a képek semmivel

sem problémátlanabbak az íráshoz képest. Sőt, a jog szövegről a vizualitásra való áttérése valójában semmilyen radikális újítást nem hozott a jogról és a hatalomról alkotott posztmodern elképzelésekben.

Végszóul annyit állapítanék meg, hogy a dekonstrukció amerikai jogelméletre gyakorolt hatásáról szóló bármilyen újabb kutatásnak – álláspontom szerint – tágabb kontextusban kell vizsgálnia a derridai gondolatok hatását. Jól érzékelhető a különböző szerzőknél, hogy a derridai gondolatiság az elméletükben nem kapott sohasem olyan központi szerepet, hogy a francia filozófus kizárólagos hatását lehessen kimutatni náluk. Sőt, azt lehet mondani, hogy az általam tárgyalt négy szerzőnél Derrida filozófiája csupán egy téma volt a sok közül, amelyen keresztül a kritikai jogelméletek filozófiai nyelvét és érvelését megújították.

A dekonstrukció szó végeredményben eloldódott az eredeti derridai szándékoktól, és a francia filozófus halála után önálló életre kelt, hogy a lehető legváltozatosabb formában használhassák azt. A jogelmélet számára a dekonstrukció végül is nem vált önálló, s még kevésbé meghatározó jogelméleti irányzattá, de még kiforrott módszerré sem (ami egyébként összhangban lehet az eredeti derridai intenciókkal), aminek talán az is oka, hogy maga Derrida is inkább az etika és a politikai filozófia felé orientálta a saját munkásságát a 90-es évektől kezdve. Ennek köszönhető, hogy a jogászok számára ez a hangsúlyosan etikai jellegű igazságosság-konceptió nem volt túl megtermékenyítő hatású. Peter Goodrich és más amerikai szerzők ezt sajnálatosnak tartják, de elképzelhető, hogy pontosan ennek az elvetélt recepciónak lesz köszönhető egyszer, hogy a derridai filozófia másodvirágzását éljük majd meg a jogelméletben, azonban ez a másodvirágzás már nem „dekonstrukció” néven fog elérkezni.

V. Publikációk a kutatás témájában

- Drucilla Cornell és a határ filozófiája
Jogelméleti szemle 2016/1. (2016. április 1.) 38-50. o.
- Logosz, írás, képek és jog – Peter Goodrich „*Grammatológia*”-értelmezése
Jogelméleti szemle 2015/2. (2015. július 9.) 43-52. o.
- A dekonstrukció megszelídítése: Jack Balkin dekonstruktivista jogelmélete
Jogelméleti szemle 2014/4. (2014. december 9.) 48-56. o.
- Szempontok a derridai dekonstrukció amerikai jogelméleti recepciójának vizsgálatához
Jogelméleti szemle 2014/2. (2014. június 23.) 1-16. o.
- [Frivaldszky Jánossal közösen] Pluralizmus és jogértelmezés – Michel Rosenfeld dekonstrukciója
Pázmány Working Papers 2014/1. (2014. január) 1-17. o.
- Jacques Derrida és a jogfilozófia
Jogelméleti Szemle 2013/2. (2013. július 5.) 1-15. o.
- A derridai dekonstrukció találkozása a Critical Legal Studies-zal – avagy a jogértelmezés kérdése Drucilla Cornell elméletében
Jogelméleti Szemle 2012/2. (2012. július 5.) 1-9. o.

A szerző egyéb publikációi

Tanulmány:

- Vita és megismerés – Retorika és dialektika a klasszikus és posztmodern korban (OTDK pályamunka)
De Iurisprudentia et iure publico 2011/4. 1-47. o.

Recenzió:

- Zödi Zsolt: Jogi adatbázisok és jogi forráskutatás. Gépek a jogban.
Állam- és Jogtudomány 2014/1. 127-130. o.
- Stephen G. Gey: The Postmodern Censorship Theory
Iustum Aequum Salutare 2011/2. 195-198. o.